

Sammanfattning och kommentar

De data som redovisats här har publicerats tidigare i samband med respektive års ordinarie studier i nian (görs varje år) och sexan (vartannat), men då inte analyserats eller kommenterats närmare. Föreliggande rapport avser att sammanställa resultaten så att eventuella mönster i drogvanornas utveckling blir synliga. Det är eleverna lämnar sexan fyller en mycket stor majoritet 13 år och när de lämnar nian 16 år. Mycket händer under denna period i livet, vilket sannolikt får betydelse också för individens framtida relation till rusdrycker och andra droger.

Utvecklingen i årskurserna 6 och 9 visar att drogvanorna, i synnerhet i nian, tenderar att fluktuera i långsamma vågrörelser över tiden. Från ett år till ett annat syns sällan direkta förändringar och de är oftast heller inte statistiskt signifikanta (Andersson et al, 2002). Ser man till utvecklingen över en tioårsperiod framträder emellertid ofta bilden av en klar förändring i någon riktning där varje års prevalenstal utgör delar i helheten.

Självfallet ger enstaka studier i årskurserna mellan sexan och nian inte någon information om vad som händer på sikt i dessa årskurser. För att bättre belysa den samtidiga utvecklingen i de regelbundet studerade årskurserna har därför data från omkringliggande år (oftast 1995-2001) lagts in i diagrammen. På så vis kan försiktiga slutsatser dras om betydelsen av förändringar i de mellanliggande årskurserna.

Det finns tyvärr nästan inga tidigare data från dessa årskurser att jämföra med. Som framgick av avsnittet ”Tidigare studier” var andelen alkoholkonsumenter i sexan något högre 1976 än idag, men i årskurs 9 var andelarna i stort sett desamma. Likaså var berusningsfrekvensen i de båda lägre årskurserna något högre än idag, men i nian var andelarna som rapporterat att de känner sig berusade varje eller nästan varje gång de dricker ungefär lika stora bland pojkarna (ca 40%), men något lägre bland flickorna (34% 1979 och 38% år 2000).

Alkohol

I alkoholavsnittet såg vi hur andelen konsumenter av olika dryckessorter oftast är i stort sett oförändrade i sexan under den redovisade perioden. Andelarna är också relativt låga i denna åldersgrupp.

När det gäller andelen konsumenter av folköl är pojkarna i majoritet i samtliga årskurser, men andelarna minskar över tid i såväl nian som bland pojkarna i sexan. För starkölet däremot, märks ingen nedgång i andelen konsumenter, varken i sexan eller nian. För båda ölsorterna ökade andelen konsumenter nästan linjärt över de studerade årskurserna.

Blanddrycker (används som samlingsnamn för alkoholstark cider, alkohläsk etc), som är en relativt ny företeelse i Sverige och därför inte ingick i studien i sexan år 1997, samlar många konsumenter i samtliga här studerade åldersgrupper. Denna dryckestyp har flest konsumenter jämfört med övriga alkoholdrycker, främst bland flickorna, vilka är i majoritet i samtliga här studerade årskurser. Detta gäller även i sexan i 1999 och 2001 års undersökningar då blanddrycker introducerats i sexans frågeformulär.

Också bland vinkonsumenterna är flickorna i majoritet i nian, men däremot inte i sexan. Här ser vi hur könsskiftet äger rum i årskurs 7 då det är obetydligt fler flickor än pojkar som uppger att de dricker vin. Därefter ökar könsskillnaden betydligt i de två efterföljande årskurserna.

Bland spritkonsumenterna är könsskillnaden emellertid minimal. Något fler pojkar än flickor rapporterade spritkonsumtion i sexan, men i de efterföljande årskurserna är denna skillnad försvunnen. Vissa år i årskurs 9 överväger flickorna, men skillnaderna är små och varierande.

En del av spritkonsumenterna har druckit hembränt under de senaste 12 månaderna, från en fjärdedel i sexan till ungefär hälften av eleverna i åttan respektive nian.

Att vara konsument av olika dryckessorter betyder ju inte att alla dricker stora mängder alkohol. Vissa gör det emellertid, vilket leder till ett frekvent berusningsbeteende. Här ser vi emellertid en tydlig skillnad mellan årskurserna. Få rapporterar s k intensivkonsumtion i sexan och andelen ökade mycket måttligt i sjuan. I åttan och nian däremot, skedde en markant ökning av såväl andelen som uppgett intensivkonsumtion ”en gång i månaden eller oftare”, som andelen som uppgett att de berusar sig ”varje” eller ”nästan varje gång” de dricker alkohol. För den förra variabeln syns en tydlig könsskillnad (d v s fler pojkar än flickor rapporterar detta), i synnerhet i årskurs 9, men i den senare finns ingen skillnad alls.

Den beräknade årskonsumtionen av alkohol bekräftar denna utveckling. Konsumtionen är relativt begränsad i sexan och sjuan, medan den ökar betydligt i de två äldsta årskurserna. Beräkningarna visar även att könsskillnaden är närmast obefintlig i de två lägre årskurserna, medan pojkarna i de två äldsta grupperna dricker betydligt mer än flickorna. Detta stöder också fynden som visar att pojkarna i högre utsträckning än flickorna rapporterade s k intensivkonsumtion, medan andelarna som rapporterade frekvent berusning var lika mellan könen. Flickorna upplevde sig således

påverkade av alkoholen lika ofta som pojkarna, men behövde mindre mängder för att uppnå detta tillstånd.

Tobak

I den yngsta årskursen är det ganska få som röker och könsskillnaden är obefintlig. Redan i sjuan har emellertid flickorna en knapp majoritet som i de efterföljande årskurserna består och förstärks. Andelen rökare ökar således brantare bland flickorna än bland pojkarna.

Vi vet emellertid sedan tidigare att pojkarna i hög grad övergår till att snusa eller både snusa och röka. Andelen snusare bland pojkarna ökar linjärt mellan sexan och nian i föreliggande studie. Samtidigt ser vi hur andelen snusare bland pojkarna i nian ökat under motsvarande tid. Det förefaller således som om ökningen mellan årskurserna kan ha varit något brantare på grund av den samtidigta prevalensökningen i årskurs 9.

Den totala tobakskonsumtionen, d v s andelen som snusar och/eller röker, visar emellertid att det endast är i sexan som en något högre andel bland pojkarna än bland flickorna använder någon form av tobak – i de efterföljande årskurserna är könsskillnaden obefintlig.

Narkotika och sniffning

Narkotikaanvändningen i årskurs 9 var under en lång period under 1980-talet och framåt relativt begränsad. Under 1990-talet började emellertid en ökningstendens att skönjas. Senare studier har visat att de obetydliga förändringarna från ett år till ett annat inneburit betydande förändringar i narkotikaprevalensen i denna åldersgrupp.

I årskurs 6, däremot, skedde inga mätbara förändringar under motsvarande period. Föreliggande studie visar att det inte heller skedde någon betydande ökning i narkotikaprevalensen mellan sexan och sjuan. Det stora steget togs mellan sjuan och åttan, då en kraftig ökning inträffade som därefter förstärktes mellan åttan och nian.

Redovisningarna från undersökningarna i årskurs 9 (se t ex Andersson, Hibell & Hvitfeldt, 2001) har visat att andelen som säger sig haft lust pröva narkotika, *bland dem som själva aldrig använt*, ökade ungefär på samma sätt som narkotikaprevalensen. I denna studie redovisades såväl andelen som haft lust pröva, som andelen som känt sig tveksamma till att pröva, men ändå inte svarat ett direkt nej på frågan.

Andelen som prövat narkotika är ungefär lika stor bland såväl pojkarna som flickorna. Andelen som haft lust/tvekat är inte bara betydligt större än andelen som prövat, den är också betydligt högre bland flickorna än bland pojkarna. Däremot ser förändringen från årskurs till årskurs ut på ungefär samma sätt som andelen som använt narkotika, dvs en obetydlig ökning mellan sexan och sjuan och ett stort steg mellan sjuan och åttan. Det förefaller således som om betydligt fler flickor än pojkar tvekar att svara ett direkt nej på frågan om man känt lust att prova. Om detta avspeglar skillnader i sättet att tolka/besvara frågan, eller om flickorna har en större benägenhet att testa narkotika är förstås omöjligt att säga. Prevalenssiffrorna har emellertid hittills inte bekräftat ett sådant antagande utan varit mycket jämna mellan könen.

På liknande sätt som för narkotikaanvändningen gick sniffningsprevalensen ner under 1980-talet. Därefter skedde en ökning under 1990-talet i årskurs 9. I sexan var andelarna relativt låga och förändrades obetydligt. Utvecklingen av sniffningsprevalensen är emellertid inte lika tydlig som narkotikaprevalensen. I ett avseende är den emellertid snarlik: liten ökning mellan sexan och sjuan, men en relativt kraftig ökning mellan sjuan och åttan. Därefter minskade andelarna mellan åttan och nian, samtidigt som sniffningen i nian gick ned.

Drogvanornas framväxt

I just de åldersgrupper som här studerats sker debuten av alkohol- och annan droganvändning för många unga människor. Självfallet har vissa debuterat vid ännu yngre ålder, men de är trots allt en minoritet. Det är framför allt alkohol som många redan stiftat bekantskap med när de nått årskurs 6 i skolan.

Debutåldern som den uppgavs av eleverna i årskurs 9 var lägst för öl och cigarettökning, vilket man angav till 12,7 år för pojkarna och ca 13 år för flickorna. Den högsta genomsnittliga debutåldern, bland dem som använt respektive medel, gällde narkotika samt alkohol i kombination med läkemedel, för vilka beteenden såväl pojkarna som flickorna angav debutåldern till ca 14,3 år.

Vi har sett i de tidigare avsnitten hur andelen som använt olika alkoholdrycker ökat kontinuerligt mellan årskurs 6 och 9. Det framgår emellertid tydligt att ökningen mellan 6an och 7an är relativt måttlig, medan eleverna i årskurs 8 uppvisar betydligt högre andelar. Detsamma gäller också andra beteenden som berusning, intensivkonsumtion av alkohol och narkotikaanvändning.

Om man ser närmare på den totala användningen av olika droger, istället för att fokusera på mer frekventa beteenden, framkommer emellertid att andelen elever som varken druckit alkohol, intensivkonsumerat alkohol, rökt, sniffat eller använt narkotika minskar från drygt 60% i årskurs 6 till 17% i årskurs 9 och att minskningen sker i relativt jämna steg.

Däremot är andelarna som endast använt alkohol, men aldrig intensivkonsumerat, rökt, sniffat eller använt narkotika, relativt lika över de fyra årskurserna (20-25%). Det är således främst andelen totalabstinenta som minskar mycket över de här årskurserna. Samtidigt kan vi konstatera att det är mycket stora skillnader mellan dem som endast dricker alkohol (ca 26%) och dem som endast rökt, använt narkotika eller sniffningsmedel (ca 1% vardera).

De data vi här haft tillfälle att följa över fyra årskurser i grundskolan visar således relativt tydligt att det främst är mellan årskurs 7 och 8 som stora förändringar sker. I samtliga årskurser dominerar alkoholen antingen enbart eller i kombination med något annat medel.